

MARTIN M. ŠIMEČKA

VÝNIMOČNÝ STAV

AKO V ZLÝCH ČASOCH

DOBRE ŽIŤ

Autor: © Martin M. Šimečka, 2025

Vydal: © N Press, s. r. o., v roku 2025 ako svoju 164. publikáciu

Vydanie prvé

ISBN 978-80-8230-413-1

MARTIN M. ŠIMEČKA

VÝNIMOČNÝ STAV

AKO V ZLÝCH ČASOCH

DOBRE ŽIŤ

O FAŠISTOCH

Je neskorá jeseň roku 1974, zo sivej oblohy padá mrznúci dážď a vzduch je nasýtený pachom mazutu, z ktorého je mi nevoľno. V maringotke je teplo, lebo je napojená na paru. To je vždy prvá vec, ktorú naša partia urobí, keď zaparkuje maringotku niekde v areáli rafinérie Slovnaft – napojí ju na paru. Sú v tom zruční. Sú to potrubári.

Náš predák má husté čierne vlasy ulízané dozadu od baretky, nízke čelo a veľké brucho. Rukou veľkou a mäsitou ako medvedia laba si napichuje kus slaniny a cibule, nasleduje chlieb, ktorý si pomaly vkladá do úst, ako keby to bola hostia. Tá pomalosť je kľúčom k úspechu, preto je najlepší zvérač v celom Slovnafte. To brucho slúži ako ťažisko.

Je deväť hodín ráno, čas na desiatu, ktorá sa často pretiahne až k obedu, lebo je komunizmus a práca počká. Päť chlapov fajčí a pije pivo z fľaší, rozhovor chvíľami viazne a opäť sa lenivo rozbehne, podobá sa na klukatú riekú tečúcu podľa príkazov terénu. Tunajší terén zastavuje rozhovor, kedykoľvek hrozí, že sa do témy pripletie politika.

Ja som učeň, a preto len počúvam. Sú to v mojom živote prví cudzí dospelí muži, s ktorými trávim celé dni. Prijali ma medzi seba s ľahostajnou toleranciou, lebo vedia, že som tu len dočasne.

O rúrach ma naučili všetko: zvärať ich, ohýbať a brúsiť, chodiť po nich v desaťmetrokových výškach a naučili ma ďalšie veci, ktoré nikdy nebudem potrebovať. Ale okrem toho mi dali ešte niečo, čo sa mi v živote veľmi zíde.

Dali mi nahliadnuť do svojho sveta, do ktorého som nechcel patriť. Nechcel som byť robotníkom, chcel som študovať, lenže diktatúra mi to zakázala a poslala ma medzi týchto chlapov. Strávil som medzi nimi rok a práve vďaka nim som pochopil, čo som si predtým nevedel predstaviť: ako žijú a premýšľajú ľudia, ktorí si nekladú otázky o povahe bytia, nečítajú knihy, nezaujímajú ich dejiny a pojmy ako dobro a zlo chápu len ako osobnú kategóriu. Dobré je to, z čoho majú prospech, a naopak.

Boli to srdeční a veselí muži. Zabudol som ich mená, ale ich tváre si pamätám. Aj postavy. Videl som každý deň ich svalnaté telá, ktoré si v spoločných sprchách dôkladne namydli a radostne prekrikovali šum tečúcej vody, lebo o chvíľu už budú vychádzať z fabriky, doma budú pozeráť televíziu a večer možno pôjdu do krčmy.

Boli sebavedomí a báli sa len jediného človeka. Tým bol majster, malý a mlčky komunista, ktorý im z času na čas zrazil prémie, keď ich našiel v maringotke piť pivo.

Patrili k tej väčšine, ktorá odmietala vpustiť veľké dejiny do svojich súkromných životov, lebo rozumne usúdili, že pokúšať sa porozumieť svetu je zbytočne vynaložená energia.

V tom roku odstúpil americký prezident Richard Nixon po afére Watergate, v Portugalsku prebehla „karafiátová revolúcia“, ktorá viedla ku koncu diktatúry, v Grécku padol vojenský režim a prebehli demokratické voľby, po špionážnom škandále rezignoval nemecký kancelár Willy Brandt, turecká armáda vtrhla na Cyprus a Malta sa stala samostatnou republikou.

Nič z toho sa do mysli týchto mužov v maringotke nedostalo, všimli si len zdrazenie benzínu, ktoré súviselo so svetovou ropnou krízou v predošlom roku. Tú spustila Jomkipurská vojna, ktorú Egypt a Sýria začali proti Izraelu a prehrali ju, lenže o nej títo muži nemali ani poňatia.

Rozprávali sa o svojich autách a motorkách, ktoré neustále opravovali a zháňali na ne súčiastky, o prísadách do klobás, ktoré si po zabíjačkách navzájom ochutnávali, o rybách, ktoré nechcú brať, o kolegoch z inej partie, ktorých podrobne ohovárali.

A samozrejme, o ženách. Najčastejšie o mohutnej predavačke v kantíne, ktorú rečami vyzliekali donaha, ale zdalo sa mi, že to robia skôr z povinnej mužskej nadradenosti, bez vášne, ktorú mali vyhradenú pre autá a rybolov. Zo steny maringotky sa na mňa z plagátu Playboya pozerala krásna nahá žena, ale oni si ju už dávno prestali všímať.

Títo muži sú už s najväčšou pravdepodobnosťou všetci mŕtvi, ale v mojej pamäti ožívajú vždy, keď príde reč na tú záhadnú bytosť, ktorej hovoríme mlčiaca väčšina.

Neboli hlúpi. Dokonale sa vyznali vo svojom mikrokozme, ale informácie z vonkajšieho sveta prijímali

náhodne, ako keď si rozložili staré noviny, na ktorých si čistili cibuľu, a zrak im padol na titulok, že sa v Keni zrútilo nemecké lietadlo. Chvíľu sa hádali, kde je Keňa, a potom usúdili, že nemecké lietadlá nestoja za nič.

Nevedomosť týchto mužov bola z ich pohľadu rozumná. Aj keby vedeli o príčinách zdraženia benzínu, nijako by im to nepomohlo. O podstate komunistického režimu vedeli dosť na to, aby v ňom dokázali pohodlne prežívať, nemali dôvod počúvať Hlas Ameriky.

Zámerná nevedomosť bola nielen výhodnou životnou stratégiou, ale bola aj morálne neutrálna. Som si istý, že nemali radi komunistov, lebo jeden taký bol ich neoblúbeným šéfom. Diktatúra sa síce opierala o ich pasivitu, ale určite by sa ohradili, keby som im vyčítal, že jej ňou slúžia.

Správali sa podľa svojej prirodzenosti a vyčítat im ju by bolo ako vyčítat ovci, že nechce jesť mäso. Ku mne sa správali s ľahostajnosťou, ktorá by sa dala nazvať aj toleranciou, len občas ma poslali po rožky a tresku do kantíny a potom sa vypytovali na predavačku. Inak sa ma ani raz na nič nespýtali.

Odvtedy ubehlo pol storočia a táto mlčiaca väčšina začala hovoriť. Tá zmena je rovnako prekvapivá a hrozivá, ako keby ovce začali jesť mäso.

Svoju zámernú nevedomosť, ktorá bola kedysi obranou voči politickej moci, mlčiaca väčšina odrazu vymenila za presvedčenie, že svetu rozumie a má právo ho meniť na svoj obraz.

Dnes by sa chlapi z maringotky rozprávali o tom, že elektrické autá sú výmyslom elít, ktoré chcú ovládnuť

obyčajných ľudí, že Ukrajinci sú nacisti a Rusi vedia, čo robia, keď ich bombardujú, že ženy, gejovia, imigranti a Rómovia sa vymkli kontrole a treba ich vrátiť tam, kam patria, kým nebude neskoro.

Vtedy boli tí muži na svoju nevedomosť možno aj skryto pyšní, dávali ňou komunistickému režimu naja-vo, že ich nezaujíma. Dnes je to naopak. Majú mobily, ktoré ich utvrdzujú v pyšnom presvedčení, že svetu rozumejú, hoci sú rovnako provinční a nevedomí ako vtedy.

Moja dávna skúsenosť s touto mlčiadou väčšinou sa mi teraz zíše. Viem si predstaviť, ako premýšľa a ako žije. Nekladie si otázky o povahe bytia, nečíta knihy a pojmy ako dobro a zlo chápe len ako osobnú kategóriu. Dobré je to, z čoho má zajtra prospech. A naopak.

Môžu to byť rovnako veselí a srdeční ľudia ako vtedy, ale na rozdiel od nich sú teraz pre mňa hrozbou.

Už ma raz vylakali, bolo to niekoľko mesiacov po novembri 1989, keď začali vychádzať prvé prieskumy verejnej mienky. Takmer polovica voličov by vtedy dala svoj hlas stranám, z ktorých páchol fašizmus, komunizmus alebo nacionalizmus, niekedy všetko dokopy.

Onedlho sa vyrojili do ulíc a vzbĺkli hnevom voči Maďarom, Čechom, Rómom či Židom. Z tých davov vyžarovala nenávisť a násilie a bolo len otázkou času, kedy si stvorí svojho vodcu, ktorý z nich vystúpa ako džin z fľaše.

Ten muž sa volal Vladimír Mečiar. Využil demokraciu, ku ktorej sa navonok hlásil, aby ju vzápätí zradil.

Už vtedy som si kládol otázku, ako mám o jeho voľkách premýšľať. Mám právo myslieť si o nich, že sú zlí, a nestávam sa sám zlým človekom, ak si to o nich myslím?

Chápal som, že ich vtedajší nacionalizmus a nenávisť pramenili z neistoty a úzkosti z budúcnosti. Stratégia prefíkanej ľahostajnosti, ktorá im v komunistickom režime poskytovala bezpečné pohodlie, sa zo dňa na deň rozpadla a s ňou aj zmysel ich dovtedajších životov. To muselo priniesť poníženie, ktoré sa premenilo na hnev obrátený proti menšinám a všetkým, ktorí bránili ich práva (vtedy sa im ešte nehovorilo liberáli).

Ale stáva sa zlo menej zlým len preto, že rozumiem tomu, odkiaľ sa vzalo?

Odvtedy sa každý deň vyrovnávam s tým, že žijem medzi ľuďmi, ktorým sa páči to, čo mne je z duše odporné, a že ich je veľmi veľa. A že majú moc, lebo svojimi hlasmi môžu zvoliť vládu, ktorá mi bude z duše odporná a bude chcieť oklieštiť moju slobodu. Už sa to viackrát stalo.

Ale vtedy som ešte váhal s odpoveďami, a než som ich stihol do hĺbky premyslieť, hrozba zdanlivo pominula. Mečiar a jeho nacionalistická suita napokon prehrali, slovenská spoločnosť sa upokojila a liberálna demokracia vo svete zažívala zlaté časy.

Hlúposť síce nevymizla a mnoho ľudí malo naďalej názory, s ktorými som ostro nesúhlasil, ale ich vplyv na môj život bol skôr otravný než nebezpečný. Riadil som sa výrokom autora románu *Pán múch*, amerického spisovateľa Williama Goldinga: „Ľudia si môžu veriť, čomu

chcú, nemám s tým problém, pokiaľ tým neubližujú niekomu inému.“ Bol to postoj klasického liberála od čias Johna Stuarta Milla, ktorý napísal, že „liberalizmus je právo každého robiť zlé rozhodnutia, pokiaľ nimi škodí sebe samému“. Lenže čo ak ľudia zlými rozhodnutiami škodia iným? Spoločnosť predsa nie je ako jednotlivec, demokracia by nemala byť testovacou figurínou.

Moja vtedajšia otázka sa nedávno vrátila s takou naliehavosťou, akú som si predtým nedokázal predstaviť. Za celý svoj už relatívne dlhý život som sa nestretol s takou mohutnou vlnou zla, ktoré sa dnes valí z úst takého obrovského množstva ľudí, a to do tejto životnej skúsenosti započítavam aj komunistickú diktatúru.

Má to charakter pandémie, ktorá napáda ľudskú myseľ vírusom fašizmu. Šíri sa po území západnej civilizácie, postihol už Ameriku a strednú Európu vrátane Slovenska.

Keď používam slovo fašizmus, robím to preto, lebo táto katastrofa musí mať nejaké meno, a keďže má mnoho znakov fašizmu, nebudem hľadať iné. Chápem tých historikov a politológov, ktorí to slovo nechcú vzťahovať na dnešok, lebo je strašidelné a patrí do minulosti. Spája sa s ňou historická hrôza takého rozmeru, až máme strach, že ju tým slovom budeme privolávať. Preto radšej používajú pojmy ako krajná pravica, populisti a tak ďalej. Keby som písal len krátky komentár, zrejme by som sa tomu slovu vyhol aj ja. Je totiž nasiaknuté krvou mnohých obetí a u nás predsa krv netečie. Ale v tejto knihe ho budem používať, lebo volanie fašistov po krvi sa už nedá prepočúť.

V júni v roku 2025 podpísali spoločné vyhlásenie desiatky nositeľov Nobelovej ceny, okrem nich mnohí spisovatelia, umelci či historici spoločné vyhlásenie, v ktorom varujú, že fašizmus je späť a šíri sa po celej planéte. Jeho znaky sú podľa nich neprehliadnuteľné: útoky na demokratické inštitúcie a normy, nacionalizmus spojený s rasizmom, systematické útoky na menšiny vrátane sexuálnych, na médiá, kultúru a vzdelanie. Dnešní fašisti vyrábajú „alternatívne fakty a vnútorného nepriateľa“.

Americký odborník na fašizmus Jason Stanley, ktorý dnes už žije v Kanade, spísal desať znakov fašizmu a k tým predošlým ešte dodáva: Fašizmus klame a lož je nepriateľom slobody. O tom, čo je pravda a lož, rozhoduje vodca, odlišné názory sú preň hrozbou. Fašizmus vyhlasuje svojich stúpcov za obete rovnosti. Fašisti nenávidia mestá, sú podľa nich hniezdami dekadencie.

Všetky opísané znaky platia aj pre slovenských fašistov a môžeme pridať aj obdiv k Rusku, ktoré je fašistickým štátom podľa všetkých definícií: kult mužských svalov, pohŕdanie ženami. Výpočet by mohol byť ešte podstatne dlhší, ale nebudem ním čitateľa zťažovať.

Slovo fašisti používam v tejto knihe na obranu jazyka, ktorý sa práve oni pokúšajú prevrátiť naruby napríklad tým, že si hovoria sociálni demokrati.

Ale to slovo nemyslím ako úmyselnú urážku ľudí, medzi ktorými na Slovensku žijem. Mnohí z nich sú v súkromí dobrí a srdeční ľudia, viacerých takých poznám. Lenže vstupom do verejného priestoru, obhajobou či voľbou fašistických politikov sa v mojich očiach

stávajú fašistami, napriek svojej dobráckej povahe. Je fašistom ten, kto volí fašistu? V deň, keď pre neho hádže do urny svoj hlas, celkom iste áno, na druhý deň však už ním byť nemusí, ak zistí, že sa mýlil.

Slovensko je jednou z mála krajín v Európe, ktorá má skúsenosť s domácou vládou fašistov a potom aj komunistov, obe totalitné strany mali masovú členskú základňu aj veľmi veľa prívržencov. Väčšina iných štátov bola počas vojny okupovaná Hitlerom, takže si môžu nahovárať, že u nich fašizmus nebol domáci vynález.

Obe diktatúry napáchali obrovské množstvo zla, ale napriek tomu vidím rozdiel v dôvodoch, prečo sa niekto stal fašistom a niekto komunistom.

Môj otec sa stal po vojne komunistom, lebo sa mu páčila univerzálna myšlienka rovnosti všetkých ľudí. Podľahol, ako mnoho iných, tragickému intelektuálnemu omylu, ale viedli ho k nemu morálne dôvody.

Stať sa fašistom však nemôže človek z morálnych dôvodov, lebo fašizmus je nepokryte amorálny a otvorene popiera humanistickú tradíciu. Nehlásia žiadnu univerzálnu ideu rovnosti, naopak, hovorí, že prednosť majú ľudia jednej rasy, jedného národa či jednej skupiny obyvateľov – teda samotných fašistov –, pričom všetci ostatní sú nepriatelia, ktorých treba násilím potlačiť.

Rozumiem, prečo sa komunistom mohol kedysi stať dobrý a morálny človek, ale nerozumiem, ako sa môže dobrý človek stať fašistom. Iba ak by bol taký politicky naivný, že nechápe, že sa ním stal.

Rozumieme príčinám, pre ktoré je fašizmus späť? A stratí tým na sile, ak im rozumieme?

Nestratí. Čítal som nespočetné množstvo analýz a viacero kníh o zlyhaniach liberálnej demokracie, ktorým sa návrat fašizmu pričíta. Sú plné múdrych postrehov a liberálnej sebakritiky. S drvivou väčšinou argumentov súhlasím. Lenže žiadne poznanie týchto zlyhaní nevysvetľuje gravitačnú silu zla, ktorému ide také množstvo ľudí tak nadšene v ústrety.

Poznám týchto ľudí, veľakrát som sa s nimi rozprával, aby som ich pochopil. Sociológovia ich vedia zaradiť do spoločenských skupín, ale mne zo stretnutí s nimi zostal jeden podstatný dojem: sú, každý z iného dôvodu, nešťastní. Niektorí preto, lebo im zlyhalo manželstvo, iní preto, lebo nemajú úspech, o ktorom si mysleli, že naň majú nárok, ďalší preto, lebo si nevedia nájsť zmysel svojej existencie, alebo jednoducho preto, lebo v ich živote vládne nekonečná a ubíjajúca nuda. Milióny ľudí majú milióny dôvodov upínať sa k fašizmu, lebo sú nešťastní a vinia z toho liberálnu demokraciu. Každý a každá z nich by mohli byť postavami románu, lebo literatúra sa vždy zaujímala o pôvod ľudského nešťastia. Lenže ja nepíšem román.

A tak sa mi vracia otázka z deväťdesiatych rokov: ak viem, že sú nešťastní, mám právo myslieť si o nich, že sú zlí, a nestávam sa sám zlým človekom, ak si to o nich myslím? Nie je namieste skôr súcít než odpor?

Hľadal som odpoveď v rôznych knihách a celkom intuitívne, skoro ako slepec po hmata som čoraz viac siahal po autoroch, ktorí žili počas druhej svetovej vojny. Kládli si totiž rovnaké otázky, lebo vtedajšie zlo malo všetky rysy toho dnešného.

Francúzska filozofka Simone Weil bola ženou magického intelektu a takmer nadľudskej empatie. V roku 1942 však napísala toto: „Tí, ktorých znetvorilo nešťastie, nedokážu pomôcť nikomu, nech by to bol ktokoľvek, a sú takmer neschopní čo aj len túžiť po tom, aby niekto pomohol im. Súciť s nešťastnými je teda nemožný.“

Ak je súciť nemožný, ako sa mám k nim vzťahovať? Voľbou fašistov ublížili mnohým ľuďom a majú už na svedomí mnoho utrpenia. V Amerike ublížili imigrantom, študentom univerzít, vedcom, v Afrike státisícom chorým na AIDS či maláriu. Ublížili aj chudobným po celom svete, lebo Donald Trump im zastavil pomoc. Podľa odhadov zomrie vo svete do piatich rokov na následky Trumpovho rozhodnutia 14 miliónov ľudí.

Na Slovensku už ublížili prírode, kultúre a celej spoločnosti, ktorá sa prepadá do barbarstva.

Fašisti sú znetvorení nešťastím, preto ubližujú iným. Boli by možno hodní súcitu, lenže ten je nemožný okrem iného aj preto, lebo sú vo väčšine, vďaka ktorej uplatňujú svoju barbarskú moc nad slabšími. Môj súcit je vyhradený týmto slabým.

Čo z toho všetkého pre mňa dnes vyplýva? Ako mám premýšľať o týchto ľuďoch, ktorí sa vzdali rozumu, ako mám premýšľať o mlčiacej a pasívnej väčšine, ktorá sa zmenila na hlasný a aktívny dav, taký veľký, že dokázal priviesť k moci fašistov – na Slovensku aj v Amerike?

Mohol by som podľahnúť nenávisti voči nim, ktorej som sa zatiaľ vždy dokázal vyhnúť, no viem, že by som týchto ľudí nemal považovať za nepriateľov. Nenávisť ničí dušu a robí človeka nešťastným, lebo nenávisť voči

niekomu inému je len inou formou nenávisti voči sebe samému.

Simone Weil čelila rovnakej dileme v čase vojny, keď bola svedkom nevidaného zla páchaného a schvaľovaného miliónmi ľudí. My sme svedkami jeho fázy, keď je obetí ešte relatívne málo a môžeme dúfať, že sa zlo vyčerpá skôr, než začne ich počet dramaticky narastať. Máme tiež výhodu, že vieme, čím sa fašizmus živí a aké sú jeho ciele, môžeme sa teda stavať na odpor skôr, než bude neskoro.

Ale rébus zostáva rovnaký. Ako premýšľať o ľuďoch, ktorí sa vzdali autonómneho myslenia, o ľuďoch „znetvorených nešťastím“, o ľuďoch, ktorí sa s takou ľahkosťou zbavujú svojej dôstojnosti?

A je vôbec nutné o nich premýšľať?

Ocitol som sa v utláčanej menšine, teda v situácii, ktorá je mi dôverne známa. Počas komunistického režimu som o komunistoch nepremýšľal. Ako ľudské bytosti boli totiž pre mňa nezaujímaví, zaujímavý bol len samotný systém, ktorého boli chrbtovou kosťou. V 80. rokoch som nepoznal nikoho, kto by naozaj veril v komunistické idey. Páčilo sa im, že sú súčasťou moci, a páčili sa im privilégiá, ktoré poskytovala. Čo je na tom zaujímavé? Oveľa zaujímavejší boli ľudia, ktorí vtedajší režim odmietali.

Komunistom som jednoducho nevenoval pozornosť. Simone Weil píše, že „pohrdanie je nedostatok pozornosti“. Ak je to tak, tak som komunistami pohrďal. Rovnako nezaujímaví sa mi vidia fašisti. Hoci príčiny ich nešťastia sú mnohoraké, výsledok je stále ten istý.

Nestoja za moju pozornosť. Môžeme to nazývať aj pohrdaním, aj keď sa zdráham to vysloviť. Robím to však s vedomím toho, že som v menšine, nepohrdam nimi z pozície moci, ale z pozície bezmoci.

Nedostatok pozornosti voči fašistom a ich voličom je totiž užitočný nástroj na prežitie. Nepatrím do ich sveta a stačí, keď ho sledujem periférnym zrakom. Zostáva mi tak čas na pozornosť voči tým, ktorí sú mi blízki, aj keď ich často ani osobne nepoznám. Sú to obyvatelia paralelnej polis, o ktorej bude v tejto knihe reč.